

14. Угода про реалізацію Трестового фонду Україна - НАТО з питань кібербезпеки між Службою безпеки України та Румунською службою інформації (23 липня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_063

15. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору (9 липня 1997 р., м. Мадрид) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_002

УДК 327.7-049.5(5-13)

МЕХАНІЗМИ ПІВДЕННОАЗІЙСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Тихоненко І. В., к. політ. н., старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Україна)

Тихоненко І. В. Механізми Південноазійської асоціації регіонального співробітництва як чинник формування регіональної системи безпеки

Стаття присвячена аналізу механізмів Південноазійської асоціації регіонального співробітництва (СААРК) у формуванні регіональної системи безпеки. Розглянуто передумови створення та засади функціонування організації, які безпосередньо пов'язані із безпекою у регіоні. Аналізується механізм діяльності організації у безпековій сфері, який втілюється у формі самітів. Автором наголошується на залежності діяльності СААРК, зокрема, проведення самітів, від індійсько-пакистанських відносин, що ставить під сумнів легітимність існування організації та ефективність її механізмів для розбудови стабільної системи безпеки.

Ключові слова: регіональна безпека, Південна Азія, СААРК, Індія, Пакистан

Tykhonenko I. V. Mechanisms of the South Asian Association for Regional Cooperation as a factor of a regional security system formation

The article deals with the analysis of the South Asian Association of Regional Cooperation's mechanisms in the regional security system formation. The preconditions of creation and principles of functioning of the organization, which are directly related to security in the region, are considered. The mechanism of the organization's activity in the security sphere, which is implemented in the form of summits, is analyzed. The author emphasizes the dependence of SAARC, in particular, summits, on Indian-Pakistani relations, which calls into question the legitimacy of the organization's existence and the effectiveness of its mechanisms for building a stable security system.

Key words: regional security, South Asia, SAARC, India, Pakistan

Постановка проблеми. Одним із проявів міждержавної консолідації південноазійських держав і спроб до побудови регіональної системи безпеки стало утворення Південноазійської асоціації регіонального співробітництва (СААРК). Хоча не можна впевнено говорити про ефективність такої співпраці у безпековій сфері, але саме діалог, який відбувається на її теренах і склад держав-членів дають підстави стверджувати про її вплив на регіональну систему безпеки та зміни у ній.

Актуальним є питання функціонування СААРК на найближчу перспективу за умови скасування у 2016 р. та відкладення на невизначений термін наступного її саміту, а також ініціатив Індії щодо втілення нового інтеграційного проекту на теренах Південної Азії.

Метою статті є аналіз існуючих механізмів СААРК, їх ефективності та шляхів модернізації для розбудови стабільної регіональної системи безпеки.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити передумови утворення СААРК та її цілі;
- описати механізми діяльності організації, зокрема, у безпековій сфері;
- проаналізувати рівень ефективності механізмів СААРК у розбудові регіональної системи безпеки.

Аналіз останніх досліджень. Досить багато науковців та публіцистів, які досліджують Південноазійський регіон звертають увагу на проблеми розбудови системи регіональної безпеки. Саме створення СААРК мало б закласти основи інституційного рівня безпекового співробітництва, але під впливом низки факторів організація не може ефективно функціонувати, що знайшло своє відображення у працях українських науковців О. А. Борділовської [2], А. М. Кобзаренка [4].

Південноазійський регіон, зокрема, і особливості його безпекового середовища, є об'єктом дослідження російського науковця В. Я. Белокреницького [1], а певні аспекти діяльності СААРК – Н. О. Замараєвої [3].

Професор Фрайбурзького університету (Німеччина) М. Арндт [7], аналізуючи засади та структуру діяльності організації, підкреслює залежність її діяльності від пакистансько-індійських відносин.

Проблема функціонування СААРК, ефективності її механізмів посідає чільне місце у дослідженнях пакистанських (З. С. Ахмед [6], Н. Найяк [15], А. С. Хашмі [12], С. Шахін [18]) та індійських (К. Баджаї [8],

С. Бхаттачарджи [10], С. Кумар [14], В. Чандра [13]) фахівців-міжнародників. Хоча, представники даних держав, які є антагоністами у Південній Азії, мають різні погляди на дану проблематику, але безперечний факт нагальної модернізації організації як інституційного рівня співробітництва у регіоні все ж об'єднує науковців.

Передумовою до започаткування змін у співробітництві між південноазійськими державами та перехід від двостороннього формату до інституційного рівня стало незадоволення ситуацією, яка склалася у регіоні. Відповідно до канадського дослідника індійського походження А. Ачарії, виникненню співробітництва у регіоні, започаткуванню інтеграційних процесів може слугувати такий мотиваційний фактор як стримування гегемона. Так для держав Південної Азії стало характерним відчуття політики «виняткової двосторонньої симетрії» («exclusive bilateralism») – стримування усіх багатосторонніх контактів малих держав регіону зі сторони Індії, як центральної держави субконтиненту [5].

На початку 1980-х рр. стали відчутними зміни у регіоні. Екс-президент Бангладеш З. Рахман не лише запропонував інституціоналізувати регіональну співпрацю у Південній Азії, а й разом з Бутаном, Непалом, Мальдівами та Шрі-Ланкою, як малими державами регіону, розвивати колективну, а не двосторонню співпрацю. Цим самим – виступаючи проти «монополії» у відносинах з індійської сторони [9].

У 1985 р. була підписана Хартія СААРК главами держав Бангладеш, Бутан, Індія, Мальдіви, Непал, Пакистан і Шрі-Ланка у м. Дакка (Бангладеш). Створення Південноазійської асоціації регіонального співробітництва ставило за мету дотримання таких принципів: акцент на соціальних та економічних питаннях; прийняття рішень на основі консенсусу; не обговорення спірних двосторонніх питань. Відповідно до Статуту СААРК (1985 р.) держави-члени створили організацію бажаючи миру, стабільності, злагоди і прогресу в регіоні шляхом суворой прихильності принципам Статуту ООН, зокрема, поваги принципів суверенної рівності, територіальної цілісності, національної незалежності, незастосування сили та невтручання у внутрішні справи інших держав і мирного врегулювання всіх суперечок [16; 14, р. 123].

Основні цілі, викладені у Статуті, були спрямовані на сприяння зростанню добробуту народів Південної Азії та поліпшення їхньої якості життя (Стаття 1) [16].

Теоретично організація є форумом для розбудови рівня довіри між державами-членами. Хоча політичні питання безпосередньо вилучені зі статуту СААРК, саміти, як форма інституційних переговорів, досі створюють умови для частих і регулярних контактів на різних рівнях, у тому числі на найвищому політичному рівні. Такі зустрічі надають можливості для поліпшення двосторонніх відносин за допомогою неформальних політичних консультацій. Якщо говорити більш предметно, то з моменту створення організації три аспекти забезпечення безпеки розглядаються на її переговорному майданчику: загальні політичні питання, проблема тероризму та ядерні питання.

Зокрема, загальні політичні питання є важливою складовою неформальної частини функціонування організації, які обговорюються на вищому рівні – на зустрічах «без краватки» [21, р. 78]. З часом саміти у межах регіональної організації стали проявом рівня довіри/недовіри у відносинах між Індією та Пакистаном. На 12-му саміті СААРК в Ісламабаді у 2004 р. Індія та Пакистан заявили про намір розробити дорожню карту для діалогу з усіх двосторонніх питань, включаючи проблему Кашміру [6, р. 13]. Події 2008 р. у зв'язку із терактами у Мумбаї знову послабили і так не досить міцний переговорний процес між Ісламабадом і Нью-Делі. У 2009 р. через загострення індійсько-пакистанських відносин черговий саміт СААРК взагалі не відбувся [4, с. 192].

На 16-му саміті у 2010 р. відбулася наступна «кулуарна» бесіда індійського прем'єр-міністра М. Сінгха та його пакистанського колеги Ю. Р. Гілані після їх останньої зустрічі у 2009 р. З цієї нагоди, Президент Мальдів М. Нашид зазначив, що зустріч на вищому рівні сприятиме розширенню діалогу між Індією та Пакистаном [7, р. 41]. Тобто, для так званих малих держав Південної Азії саміти СААРК стають втіленням надії на покращення пакистансько-індійських відносин. Не маючи такого вагомого впливу на Індію, як регіонального гегемона, та будучи територіально дистанційованими від Пакистану, вони лише морально та дипломатично підтримують спроби розбудови миру у регіоні застосовуючи чи не найбільш ефективний механізм СААРК - саміти.

Для СААРК у питаннях безпеки діють принципи Панча-шила й усні заклики до миру. У 2010 р. гаслом 16-го саміту СААРК стало «Зелена та щаслива Азія», а на 18-му саміті у 2014 р. була проголошена «Інтеграція задля миру та благополуччя» [17; 11]. З часом залишається незмінним вплив відносин Пакистану й Індії на діяльність організації. Зокрема, черговий 19-й саміт організації запланований на 9-10 листопада 2016 р. в Ісламабаді було скасовано та відкладено на невизначений час через відмову Індії брати у ньому участь. Причиною стало традиційне загострення ситуації у Кашмірі [10]. Варто наголосити, що прем'єр-міністр Індії Н. Моді у 2016 р. виступив з ініціативою розформування СААРК і утворення (без участі Пакистану) організації «Ініціатива держав Бенгальської затоки з багатостороннього технічного та економічного співробітництва» [3]. Тобто, функціонування організації беззаперечно знаходиться у залежності від індійсько-пакистанських відносин, які втілюють у собі найбільшу складову та загрозу регіональній безпеці.

Звичайно, за роки функціонування СААРК намагалася вирішити кілька регіональних проблем, наприклад, протидія нелегальному наркотрафіку, торгівлі людьми, створення єдиної ідентичності південноазійських держав і боротьба із загрозою тероризму. Проте, державам-членам СААРК все ж таки не вдалося виробити механізми врегулювання спірних питань. Влучною є характеристика СААРК прем'єр-міністром Індії М. Сінгхом з нагоди 25-річчя функціонування організації, яку він назвав «скляною, що наполовину порожня» [19]. У сфері безпеки найбільшим досягненням стало укладання «Регіональної конвенції про боротьбу з тероризмом». Проте й тут можна помітити недоліки. Ратифікація цієї Конвенції не стала початком дієвого її використання в якості інструменту співробітництва між державами-членами.

Аналітик В. П. Зінгель влучно описав СААРК як «шлюб за розрахунком, а не з любові» [7, р. 44]. СААРК народилася як колективна відповідь на прагнення до регіональної організації, яка могла б сприяти довгоочікуваній співпраці у регіоні й особливо заохочувати економічну взаємодію між країнами, але під безперечним впливом індійських зовнішньополітичних ініціатив. Незважаючи на те, що вона є найбільшою регіональною організацією за чисельністю населення у світі, в її діяльності легко помітити невдачі у прийнятті рішень і реагуванні на загрози регіональній безпеці. Заважає національному та регіональному єднанню присутня у Південній Азії тенденція, названа С. Хантінгтоном «зіткненням цивілізацій» [18, р. 5].

Варто погодитися із німецьким дослідником М. Арндтом, що у Південній Азії суверенітет затьмарює безпеку [7, р. 45]. Традиційні уявлення про суверенітет і незалежність зберігають своє першочергове значення у сфері регіонального співробітництва, і ділитися ними заради спільного майбутнього та розвитку ніхто не збирається, у тому числі й Індія як регіональний лідер.

У випадку із Південною Азією державам регіону треба визначитися, чи дійсно вони хочуть створити власну спільноту, чи бути заручниками міждержавних протиріч і сателітами великих держав [13, р. 174-175].

Екс-прем'єр-міністр Індії І. К. Гуджрал на конференції «СААРК 2015. Розширення горизонтів», що відбулася у Нью-Делі у 2007 р. зазначив про розвиток неофіційного СААРК, як майбутнього організації [6, р. 13], тобто побудови відносин між південноазійськими державами на неурядовому рівні. Така заява підтримує зовнішню та регіональну політику Індії, але для стабільного розвитку регіональної системи безпеки існування неофіційного СААРК буде мати той же результат, що нівелювання організації як такої.

На сучасному етапі лідерам країн Південної Азії необхідно розпочати закладати основи архітектури безпеки на засадах взаємної довіри, яка буде спроможна задовольнити потреби регіональних країн у вирішенні традиційних і «нетрадиційних» загроз. Така архітектура має бути стійкою та всеосяжною. На думку радника з національної безпеки Індії Ш. Менона, південноазійським державам треба побудувати такі структури, які б були достатньо гнучкими та змогли б уникнути тих недоліків, якими володіють вже існуючі міжнародні організації, себто вони мають протистояти самій природі тих загроз, які стоять перед регіоном. Зважаючи на особливості розвитку внутрішньої та зовнішньої політики країн регіону, стратегічна архітектура безпеки Південної Азії має концентруватися не лише на вирішенні внутрішніх загроз, а й брати до уваги виклики сусідніх регіонів – Центральної Азії, Південно-Східної Азії та АТР [15, р. 10].

Індійський дослідник К. Баджаї наголошує на можливому позитивному впливі на діяльність СААРК та побудову архітектури регіональної безпеки великих держав – США та КНР. Саме Вашингтон і Пекін мають посприяти налагодженню діалогу між Ісламабадом і Нью-Делі. Для цього, на думку К. Баджаї, їм треба відмовитися від політики патронату над конфліктуючими сторонами, що змусить Індію та Пакистан зробити крок назустріч один одному [8, р. 120].

Різноманітні варіанти розвитку СААРК безперечно будуть пов'язані із безпековими питаннями, вирішення яких держави регіону постійно уникають. Хоча організація на даний момент не є повністю ефективною у розбудові регіональної системи безпеки, але сам факт входження до неї Афганістану на 14-му саміті у 2007 р. став проявом впливу інституційного рівня співпраці між південноазійськими державами на трансформацію регіону та розширення його безпекового середовища [20, р. 250].

Отже, проаналізувавши механізми функціонування СААРК, можна виокремити певну аксіому діяльності організації: загострення Кашмірського питання у пакистансько-індійських відносинах – скасування чергового саміту СААРК. Відмітимо, що безпекова сфера, насамперед, протистояння Індія-Пакистан та інші конфліктні питання у двосторонніх відносинах держав регіону, знаходяться поза межами компетенції СААРК. Як наслідок, у сучасному організаційно-правовому вигляді організація є недостатньо ефективною для розбудови архітектури регіональної безпеки, а ухвалені нею заяви у цій сфері мають переважно декларативний характер. На думку автора, для втілення на практиці теоретично існуючого потенціалу організації державам регіону треба відчутти свою важливість і самозахищеність для того, щоб почати «ділитися власним суверенітетом» на користь загальнорегіональної безпеки та добробуту. Такий сценарій може бути реалізований лише за умови досягнення партнерських відносин у регіоні, а не існуючих відносин залежності від «великого сусіда» Індії та претендента на місце регіонального лідера – Пакистану.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі пакистансько-індійських відносин та їх безпосередньому впливі на діяльність СААРК у безпековій сфері.

Бібліографічний список:

1. Белокреницкий В.Я. Южная Азия в мировой политике / Белокреницкий В.Я., Москаленко В.Н., Шаумян Т.Л. – М.: Международные отношения, 2003. – 367 с.
2. Борділовська О. А. Інтеграційні інститути в Південній Азії і регіональна політика Індії / О. А. Борділовська // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 111(1). – С. 24-31.
3. Замараева Н. А. СААРК вместо ИСБМТЭС в азиатском регионе? / Н. А. Замараева [Електронний ресурс] // Сетевое издание «Катехон». – 2016. – 1 декабря. – Режим доступа: <http://katehon.com/ru/article/saark-vmesto-icbmtes-v-aziatskom-regione>
4. Кобзаренко А. М. Особливості регіоналізму в Південній Азії / А. М. Кобзаренко // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1. – С. 190-195.
5. Acharya A. «Regional Security Complexes» in the Third World. / A. Acharya [Електронний ресурс] // Amitav Acharya. – Режим доступа: <http://www.amitavacharya.com/sites/default/files/Regional%20Security%20Complexes%20in%20the%20Third%20World.pdf>

6. Ahmed Z. S., Bhatnagar S. Interstate conflicts and regionalism in South Asia: prospects and challenges / Z. S. Ahmed, S. Bhatnagar // *Perceptions: Journal of International Affairs*. – 2008. – Vol. XIII, No. 1-2, P. 1-19.
7. Arndt M. Sovereignty vs. security: SAARC and its role in the regional security architecture in South Asia / M. Arndt // *Harvard Asia Quarterly*. – 2013. – Vol. VX, No. 2. – P. 37-45.
8. Bajpai K. Pathways to Peace in South Asia / K. Bajpai // *BUSS Journal*. – 1994. – Vol. 15, No. 4. – P. 118-122.
9. Bhatta C. D. Regional integration and peace in South Asia: an analysis / C. D. Bhatta [Електронний ресурс] // University of Bradford. – Режим доступу: <http://www.bradford.ac.uk/social-sciences/peace-conflict-and-development/issue-5/RegionalIntegration.pdf>
10. Bhattacharjee K. India steps up pressure, to boycott SAARC meet in Pakistan / K. Bhattacharjee [Електронний ресурс] // *The Hindu*. – 2016. – 28 September. – Режим доступу: http://www.thehindu.com/new_s/national/saarc-summit-in-islamabad-india-not-to-attend-saarc-summit/article9154716.ece
11. Eighteenth SAARC Summit Kathmandu, Nepal [Електронний ресурс] // SAARC. – Режим доступу: <http://www.saarc-sec.org/userfiles/Summit%20Declarations/Kathmandu-18thSummit26-27Nov2013.pdf>
12. Hashmi A. S. Envisioning a Regional Security Community: Challenges and Prospects in South Asia / A. S. Hashmi // *SAARC: Towards Meaningful Cooperation* / T. Delinic, N. Pandey (Eds.). – Kathmandu: Modern Printing Press, 2012. – P. 84-95.
13. *India and South Asia: exploring regional perceptions* / Ed. V. Chandra. – PENTAGON PRESS, 2015. – 228 p.
14. Kumar S. Pakistan and regionalism / S. Kumar // *Strategic Analysis*. – 2006. – Vol. 30, No. 1. – P. 122-138.
15. Nayak N. Cooperative security framework for South Asia / N. Nayak. – New Delhi: PENTAGON PRESS, 2013. – 256 p.
16. SAARC Charter [Електронний ресурс] // SAARC. – Режим доступу: <http://saarc-sec.org/SAARC-Charter/5/>
17. Sixteenth SAARC Summit [Електронний ресурс] // SAARC. – Режим доступу: <http://www.saarc-sec.org/userfiles/16thSummit-Declaration29April10.pdf>
18. Shaheen I. South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC). Its role, hurdles and prospects / I. Shaheen // *Journal of Humanities and Social Science*. – 2013. – Vol. 15, Issue 6. – P. 1-9.
19. Speech by Prime Minister Dr. Manmohan Singh at the concluding session of 13th SAARC Summit [Електронний ресурс] // Indian Ministry of External Affairs. – Режим доступу: <http://www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/2701/Speech+by+Prime+Minister+Dr+Manmohan+Singh+at+the+concluding+session+of+13th+SAARC+Summit>
20. *Stability and growth in South Asia* / Ed. S. Kumar. – PENTAGON PRESS, 2014. – 332 p.
21. Veranani S. M., Ponnatt S. J. SAARC and crisis of regional collaboration in South Asia / S. M. Veranani, S. J. Ponnatt // *Area Studies: A Journal of International Studies and Analysis*. – 2009. – Vol. 3, No. 1. – P. 78-106.